

Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders

Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders

Alice de Boer
Mirjam de Klerk
Ans Merens

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het scp verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het scp te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2015

SCP-publicatie 2015-10

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland

Omslagontwerp: bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 978 90 377 0745 8

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Rijnstraat 50

2515 XP Den Haag

(070) 340 70 00

www.scp.nl

info@scp.nl

De auteurs van scp-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	5
1 Zorgen over de zorg voor (schoon)ouders	6
1.1 Inleiding	6
1.2 De verdeling van mantelzorg tussen mannen en vrouwen	7
1.3 Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet	7
Noten	9
2 Omvang en aard van de hulp aan (schoon)ouders	10
2.1 Omvang van de hulp	10
2.2 Aard van de hulp	14
2.3 Samenvattend	15
Noten	16
3 Opvattingen over en bereidheid om te helpen	17
3.1 Opvattingen over helpen	17
3.2 Bereidheid om te helpen	18
3.3 Samenvattend	21
Noot	21
4 Arbeid en mantelzorg voor (schoon)ouders	22
4.1 Arbeidsdeelname	22
4.2 Beleving van de hulp aan (schoon)ouders gecombineerd met een omvangrijke baan	23
4.3 Combinatie mantelzorg, arbeid en zorg voor kinderen	24
4.4 Samenvattend	25
Noten	25
5 Beleving van de hulpverlening	26
5.1 Ervaren belasting	26
5.2 Positieve effecten van hulp geven	27
5.3 Samenvattend	28
6 Samenvatting en conclusies	29
6.1 Inleiding	29
6.2 De belangrijkste bevindingen op een rij	29
6.3 Conclusies	31
Noot	32

Summary	33
Bijlagen A en B (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport)	
Literatuur	36
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	38

Voorwoord

De Nederlandse overheid treedt terug en stimuleert meer eigen verantwoordelijkheid van burgers. Dit wordt vaak aangeduid als de overgang van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving. Mensen worden geacht meer mantelzorg te geven en meer te werken, zowel vrouwen als mannen. Voor mensen die op een of andere wijze ondersteuning nodig hebben, betekent deze omslag naar een participatiesamenleving dat zij eerst dienen na te gaan wat hun eigen netwerk voor hen kan doen. Een groeiende groep ouderen zal dan ook een beroep op hun kinderen doen voor hulp. Over deze specifieke hulp van kinderen aan hun (schoon)ouders is relatief weinig bekend: wie geven deze hulp, en zijn dat vooral vrouwen of ook mannen?

Op basis van al eerder verzamelde gegevens schetst dit rapport een beeld van de hulp die volwassen dochters en zonen aan hun (schoon)ouders geven. Deze kinderen zijn vaak tussen de 35 en 65 jaar en bevinden zich meestal in het spitsuur van hun leven: ze hebben vaak een baan en/of een gezin. De overheid verwacht van mensen niet alleen dat ze voor hun naasten zorgen, maar ook dat ze deelnemen aan de arbeidsmarkt. Ook vrouwen moeten bij voorkeur economisch zelfstandig zijn en in hun eigen inkomen voorzien.

Uit deze publicatie blijkt dat dochters vaker voor hun (schoon)ouders zorgen dan zonen en dat het verschil groter is als het om langdurige en intensieve hulp gaat. De overheid dient zich ervan bewust te zijn dat er, bij grotere inzet op informele hulp, een reële kans is dat vooral vrouwen meer hulp aan hun hulpbehoevende (schoon)ouders zullen geven. Mogelijk heeft dat gevolgen voor hun arbeidsdeelname en emancipatie. Of mensen in staat zijn om arbeid en zorg te combineren, zonder in een al te gehaast bestaan terecht te komen, zal sterk samenhangen met bijvoorbeeld verlofregelingen en de mogelijkheden om flexibel te werken. Dat geldt zowel voor vrouwen als voor mannen, en zowel voor helpers van (schoon)ouders als van anderen.

Eind 2015 verschijnt bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (scp) een publicatie over het geven van informele hulp, waarin we op basis van recent verzamelde gegevens nagaan wie welke hulp geeft, maar ook hoe mensen dat met andere taken combineren.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 Zorgen over de zorg voor (schoon)ouders

1.1 Inleiding

In de ondersteuning van mensen met een zorgbehoefte vinden momenteel grote veranderingen plaats. Degenen die hulp nodig hebben (vaak ouderen), moeten meer beroep gaan doen op zorg uit eigen kring, zoals die van hun kinderen. In de woorden van de Troonrede uit 2013: ‘Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.’

Deze plannen van de overheid leidden tot commotie in de media, zo blijkt uit de krantenkoppen in de periode dat de veranderingen werden ingevoerd: ‘Mantelzorg? Makkelijker gezegd dan gedaan’ (*Dagblad van het Noorden*, 13 januari 2015); ‘Help, hulp is zo eenvoudig niet’ (*Limburgs Dagblad*, 5 januari 2015); ‘Zorgelijke toekomst, mantelzorgers in ongewisse’ (*De Telegraaf*, 14 januari 2015).

Veel van de zorgen van burgers komen voort uit de verwachting dat er een grotere druk op het netwerk van een groeiende groep hulpbehoevenden komt te liggen (De Klerk et al. 2014). Tussen nu en 2040 zal het aantal 65-plussers stijgen van 2,4 miljoen naar 4,6 miljoen. Binnen de groep 65-plussers neemt bovendien het aantal 80-plussers sterk toe (Van Duin en Garssen 2010). Tegelijkertijd neemt de relatieve omvang van de potentiële beroepsbevolking af – de groep die vooral deze zorg op zich zal moeten nemen (PBL 2013). Met andere woorden: er komen de komende jaren steeds meer ouderen en er zijn steeds minder mensen in staat om voor hen te zorgen.

In emancipatiekringen worden zorgen geuit over een toename van de combinatie van zorgtaken en betaald werk bij vrouwen: ‘Vrouwen voelen de druk om enerzijds meer uren betaald te werken en langer door te werken en om anderzijds tegemoet te komen aan het beroep dat op hen wordt gedaan om meer onbetaalde zorg te verlenen in de vorm van mantelzorg en vrijwilligerswerk’ (NVR 2014). Ook Atria, het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, vraagt aandacht voor de positie van vrouwen als het gaat om (de combinatie van arbeid en) mantelzorg (Atria 2014).

De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid maakt zich er zorgen over dat het vergroten van de zorgtaak vooral bij vrouwen ten koste zou kunnen gaan van betaald werk: ‘De zorg voor kinderen en voor anderen, zoals hulpbehoevende ouders, komt voor het grootste deel neer op vrouwen. [...] Algemeen beeld is dat van vrouwen sneller dan van mannen wordt geaccepteerd dat zij zich aan zorgtaken in plaats van betaald werk wijden.’ (TK 2013/2014). Ook in het emancipatiebeleid van minister Bussemaker (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) krijgt de (her)verdeling van zorgtaken tussen vrouwen en mannen opnieuw aandacht (TK 2012/2013).

In deze publicatie schetsen we een beeld van de verschillen tussen mannen en vrouwen in het geven van van mantelzorg. Mantelzorg is hulp die wordt gegeven aan een hulpbehoevende door iemand uit diens directe omgeving (afgeleid van Oudijk et al. 2010).¹

1.2 De verdeling van mantelzorg tussen mannen en vrouwen

Uit diverse Nederlandstalige publicaties blijkt dat 60% van alle mantelzorgers vrouw is (Oudijk et al. 2010; De Boer en Keuzenkamp 2009; Cloïn et al. 2011).² Maar hoe ligt de man-vrouwverdeling bij de hulp aan (schoon)ouders?

Als vrouwen inderdaad meer hulp aan hun (schoon)ouders geven dan mannen, dan is het de vraag waarmee dat samenhangt. Een veelgehoorde verklaring is dat vrouwen vaker *wil-len* helpen. Rosenthal (1985) meent dat dit komt doordat meisjes tot verzorgenden worden gesocialiseerd en vrouwen nog altijd de traditionele rol op zich nemen. Vrouwen voelen zich daardoor – en door verwachtingen van de omgeving – vaker verantwoordelijk voor zorgtaken en voelen zich meer geroepen dan mannen om de zorg voor naasten op zich te nemen (Dykstra en Van Putten 2010; Dykstra en Fokkema 2007). Mogelijk spelen hierbij ook beelden van burgers over een grotere geschiktheid van vrouwen voor mantelzorg mee. Op andere terreinen zien we dat in elk geval wel: vrouwen en mannen vinden zelf dat vrouwen handiger zijn in het huishouden en de zorg voor kinderen en dat mannen geschikter zijn voor betaald werk (Portegijs en Cloïn 2012).

Een andere verklaring voor het grotere aandeel vrouwen onder de mantelzorgers is dat vrouwen gemakkelijker hulp *kunnen* geven dan mannen. Vrouwen zouden meer tijd hebben om te zorgen, omdat ze minder vaak een (fulltime) baan hebben. Het is de vraag of ze vaker helpen omdat ze minder werken, of dat ze minder werken omdat ze meer helpen. Mannen geven alleen zorg aan (schoon)ouders als ze geen conflicterende verplichtingen hebben. Finch (1989) spreekt in dit verband over werk als een legitiem aanvaard excuus om geen mantelzorg te hoeven geven.

In Nederland wordt de oververtegenwoordiging van vrouwen in de mantelzorg gezien als een van de laatste restanten van de kostwinnerssamenleving waarin vrouwen vrijgesteld waren van betaalde arbeid om voor hun naasten te kunnen zorgen (Van Doorne-Huiskes et al. 2004). Tot 1957 werden vrouwen in overheidsdienst ontslagen zodra ze trouwden. Ook was het in die tijd in grote gezinnen niet ongebruikelijk dat een van de dochters, als ‘opofferingskind’, de zorg voor zieke (schoon)ouders op zich nam (Schnabel 2003).

1.3 Onderzoeksvragen en onderzoeksopzet

In deze publicatie gaan we na hoe het – volgens de meest recente cijfers – met de aard en omvang van de hulpverlening door zonen en dochters aan hun (schoon)ouders staat en in hoeverre de hiervoor genoemde verklaringen een rol spelen: zijn vrouwen vaker bereid om voor hun (schoon)ouders te zorgen, of helpen vrouwen vaker omdat ze meer tijd hebben of vrijmaken? We beantwoorden de volgende vier onderzoeksvragen:

- 1 Wat zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen in de omvang en aard van de hulp aan hun (schoon)ouders? (hoofdstuk 2)
- 2 In hoeverre verschillen vrouwen en mannen in hun bereidheid om hulp aan ouders te geven? (hoofdstuk 3)

- 3 In hoeverre hebben vrouwen en mannen die hun (schoon)ouders helpen een betaalde baan? (hoofdstuk 4)
- 4 Wat zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen in hun beleving van het geven van hulp aan hun (schoon)ouders? (hoofdstuk 5)

Databestanden

We baseren ons in dit rapport op diverse databestanden.³ Als het gaat om de feitelijke hulp die mensen verlenen, maken we vooral gebruik van het onderzoek Informele hulpverlening/mantelzorg 2007 (IH'07). De vergelijking van mantelzorgers met niet-mantelzorgers is gebaseerd op twee bestanden: Informele hulpverlening/mantelzorg 2008 (IH'08) en Sociale samenhang - Wmo participatieonderzoek (SocSamWmo'12).⁴ Dit zijn de meest recente gegevens over helpers en niet-helpers die bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) beschikbaar zijn. Gegevens over zorgopvattingen en de bereidheid om zorg te geven, zijn ontleend aan de SCP-onderzoeken Emancipatie-opinies 2014 (EMOP'14) en Nederland in generatieperspectief 2010 (NIG'10). Bijlage A bevat een korte omschrijving van deze databestanden (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).

Gebruikte termen

Het gaat in dit rapport om de specifieke hulp aan ouders of schoonouders in verband met gezondheidsproblemen of andere beperkingen.⁵ Deze hulp noemen we mantelzorg; het kan variëren van huishoudelijke hulp of persoonlijke verzorging tot administratieve hulp, begeleiding naar afspraken of vervoer. Ook de duur ervan kan fluctueren: van enkele weken tot jaren en van gemiddeld een paar uur per week tot en met zeer intensieve hulp. De hulp vindt meestal plaats in de thuissituatie, maar kan ook gegeven worden aan een (schoon)ouder die in een zorginstelling woont.

In tabel 1.1 zijn enkele kenmerken van de operationalisering van mantelzorg in de verschillende databestanden opgenomen. Bijlage B bevat de exacte vraagstellingen (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).

Tabel 1.1

Enkele kenmerken van de operationalisering van mantelzorg in de gebruikte databestanden

	bereidheid om te helpen		daadwerkelijke hulp	
	EMOP'14	NIG'10	IH'08	SocSamWmo'12
hulpbehoevendheid	gezondheidsproblemen	bejaarde ouders / zieke ouders / hulpbehoevende ouders	ziek of hulpbehoevend	lichamelijke beperkingen of psychische problemen
sociale relatie	(schoon)ouders en andere familie	ouders	(schoon)ouders	(schoon)ouders
frequentie	regelmatig	wisselende formulering per vraag	–	regelmatig
periode	op het moment van de enquête	op het moment van de enquête	twalf maanden voorafgaand aan de enquête	twalf maanden voorafgaand aan de enquête
type taken	huishouden of vervoer	–	persoonlijke verzorging, huishouden begeleiding bij regelzaken	huishouden of vervoer

Noten

- 1 Per 1 januari 2015 wordt in overheidsbeleid de volgende omschrijving van mantelzorg gebruikt: de hulp bij zelfredzaamheid en participatie die rechtstreeks voortvloeit uit een tussen personen bestaande sociale relatie die niet wordt verleend in het kader van een hulpverlenend beroep.
- 2 Hierbij is mantelzorg opgevat als hulp aan een chronisch zieke of gehandicapte die hulp nodig had bij zijn of haar persoonlijke verzorging, de huishoudelijke hulp of begeleiding bij regelzaken.
- 3 Helaas bieden deze bestanden geen mogelijkheden om onderscheid te maken naar etniciteit, vanwege de kleine respondent aantallen.
- 4 We gebruiken twee databestanden, omdat cijfers over mantelzorg sterk afhankelijk zijn van de gehanteerde definitie. In 2012 worden 'hulp bij huishouden' en 'vervoer' als voorbeelden genoemd van hulp aan (schoon)ouders, terwijl dat in 2008 niet het geval is.
- 5 In deze publicatie maken we vaak geen onderscheid tussen hulp aan ouders en schoonouders, omdat de data dat niet toelaten. In hoofdstuk 3 hebben we het voornamelijk over de hulp aan de eigen ouders.

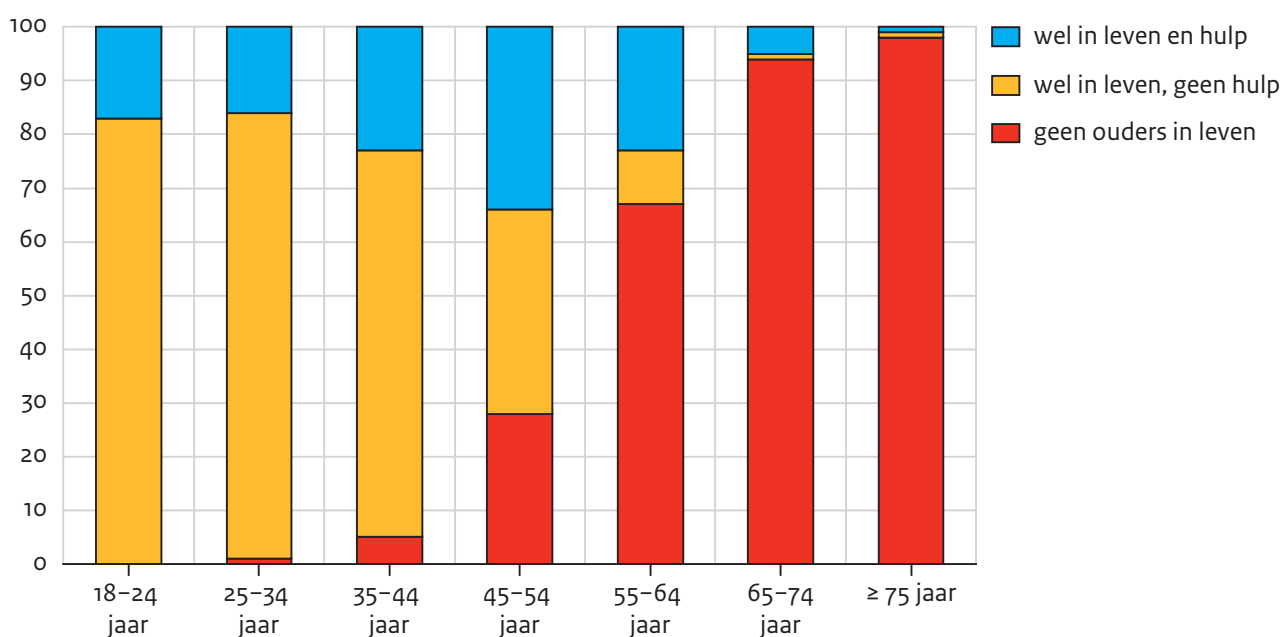
2 Omvang en aard van de hulp aan (schoon)ouders

2.1 Omvang van de hulp

Het aantal volwassenen van wie een of beide (schoon)ouders nog in leven zijn, is in de afgelopen tien jaar sterk gestegen (Van Gaalen en Deerenberg 2014). De meeste van die ouders kunnen zich goed redden, maar een deel van hen heeft hulp nodig. In totaal heeft 16% van de 18-plussers minstens één ouder die hulp nodig heeft in verband met gezondheidsproblemen. De 45-54-jarigen (zie figuur 2.1) hebben daarmee het vaakst te maken. In de jongere leeftijdsgroepen zijn de ouders vaak gezond en in geval van de hogere leeftijdsgroepen zijn ze meestal al overleden. Omdat de meeste 65-plussers geen ouders meer hebben, laten we deze leeftijdsgroep in deze publicatie buiten beschouwing.

Figuur 2.1

Aandeel 18-plussers dat ouders heeft en of die ouders hulp nodig hebben, naar leeftijdsgroep, 2010 (in procenten, n = 2559)

Bron: SCP (NIG'10)

In 2008 gaf gemiddeld 12% van de 18-64-jarigen gedurende dat jaar hulp aan hun (schoon)ouders, dus een groot deel van de mensen met een hulpbehoevende ouder (dit is circa 16%) lijkt ook daadwerkelijk hulp te geven.¹ Het gaat om 16% van de vrouwen en 9% van de mannen van 18-64 jaar (ruim 820.000 vrouwen en 460.000 mannen; zie tabel 2.1). Dit zijn zowel mensen die langdurig en intensief hielpen als mensen die dat een korte periode deden (zie bijlage B, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport).² Van alle mantelzorgers van (schoon)ouders is 64% vrouw en 36% man, dus deze verhouding is iets schever dan bij mantelzorg in het algemeen (zie hoofdstuk 1). Dit komt waarschijnlijk

doordat bij de hulp aan partners het aandeel vrouwen-mannen veel minder verschilt. Het aandeel vrouwen en mannen onder helpers van (schoon)ouders die langdurig en intensief hulp geven, is schever verdeeld; 71% vrouwen versus 29% mannen. Dit kan komen doordat vrouwen meer tijd hebben voor de hulp of daar meer tijd voor vrijmaken. In hoofdstuk 4 zullen we kijken naar de samenhang tussen het geven van hulp en de andere verplichtingen die mensen hebben. Het totaal aantal dochters en zonen dat hun (schoon)ouders helpt, lijkt in 2012 iets omvangrijker dan in 2008, maar dat hangt mogelijk samen met een andere vraagstelling in de betreffende databestanden.

Tabel 2.1

Mantelzorgers van (schoon)ouders, volgens diverse afbakeningen van mantelzorg, 18-64-jarigen, naar geslacht, 2008/2012 (in absolute aantallen × 1000 en in procenten vrouwen/mannen)

	in absolute aantallen × 1000		in procenten		jaar	(n)
	vrouw	man	vrouw	man		
alle helpenden ^a	820	460	64	36	2008	2377
lang en intensief helpenden ^a	260	110	71	29	2008	685
mensen die geregeld hulp geven ^b	870	540	62	38	2012	997

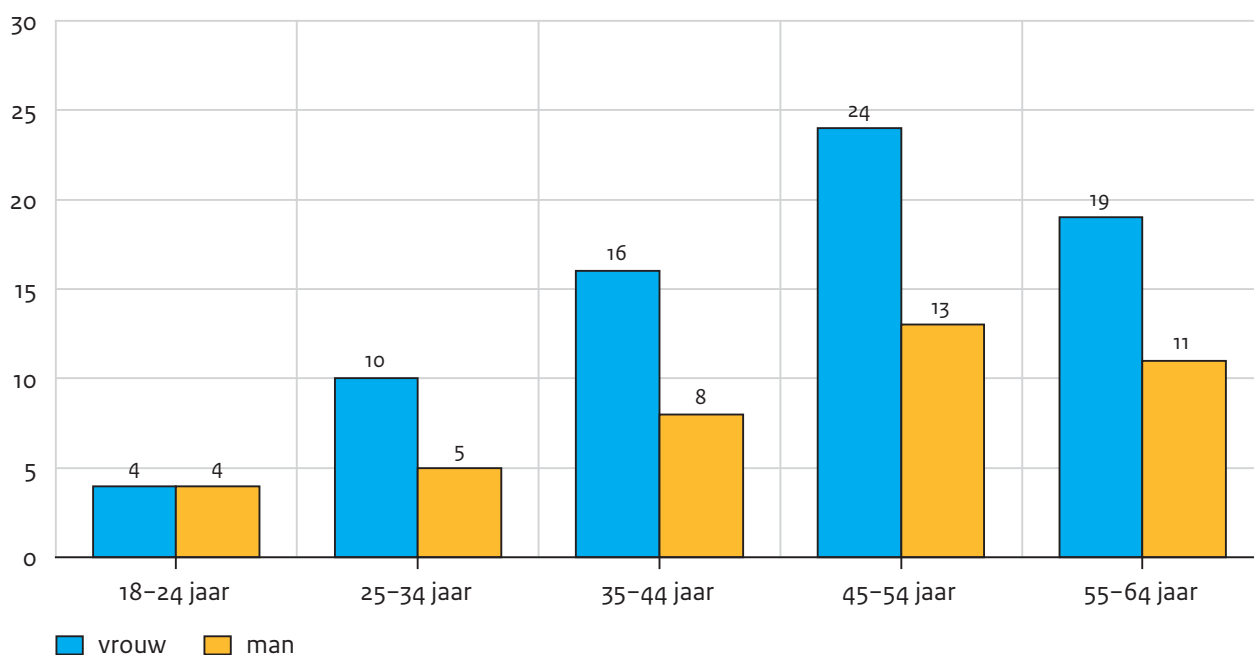
Bron: a: CBS (IH'08); b: CBS/SCP (SocSamWmo'12); SCP-bewerking

Het aandeel helpenden is het grootst bij de 45-54-jarigen (zie figuur 2.2), wat (uiteraard) samenhangt met het feit dat vooral die groep relatief vaak een hulpbehoevende (schoon)ouder heeft, maar ook bij de 35-45-jarigen en de 55-64-jarigen geven aanzienlijke groepen hulp aan (schoon)ouders. Bij vrouwen van 35-44 jaar geeft 16% deze hulp, dit is 8% bij mannelijke leeftijdsgenoten. Een deel van de hulp wordt dus gegeven door mensen die zelf jonge kinderen hebben; ook wel de sandwichgeneratie genoemd omdat zij tussen de zorg voor zowel hun ouder wordende ouders als hun nog jonge kinderen ingeklemd zitten. We komen hier in hoofdstuk 4 op terug.

Bij vrijwel alle leeftijdsgroepen (met uitzondering van de 18-24-jarigen) geven vrouwen vaker hulp dan mannen (zie ook hoofdstuk 3).

Figuur 2.2

Aandeel mensen in de bevolking dat hulp geeft aan (schoon)ouders, naar leeftijd en geslacht, 18-64-jarigen, 2008 (in procenten; n = 19.212)

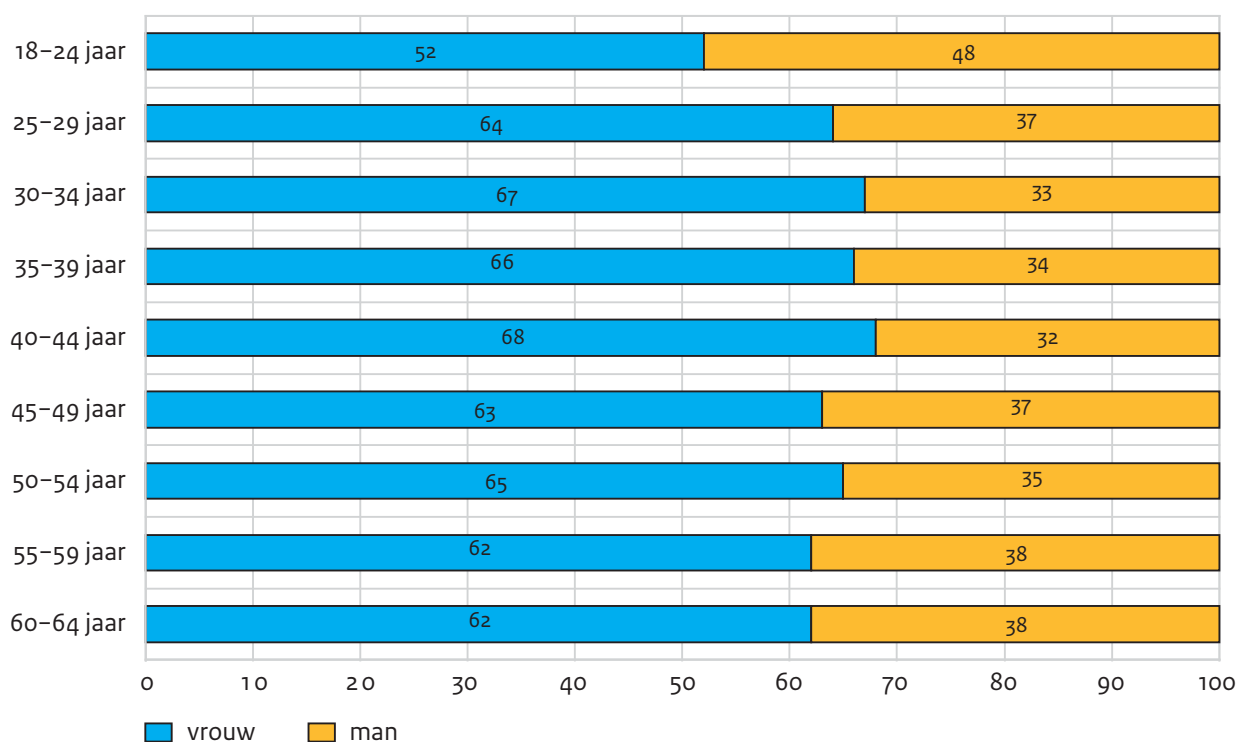

Bron: CBS (IH'08) SCP-bewerking

Figuur 2.3 toont het aandeel vrouwen en mannen onder de helpers naar leeftijd. Bij 18-24-jarigen (een kleine groep; zie figuur 2.2) is 52% van de helpers van (schoon)ouders vrouw. Bij de 25-plussers ligt het aandeel vrouwen iets hoger (boven de 60%).

Figuur 2.3

Sekse van helpers van (schoon)ouders, naar leeftijd, 18-64-jarigen, 2008 (n = 2598)

Bron: CBS (I1'08) SCP-bewerking

Bij de samenwonende helpers is het aandeel vrouwen groter dan bij de alleenwonenden (tabel 2.2). Dit zou erop kunnen duiden dat bij samenwonende mannen de vrouw mogelijk een deel van de hulp aan ouders op zich neemt, dus ook haar schoonouders helpt. Ook kan het zijn dat alleenwonende mannen meer tijd hebben om te helpen dan samenwonende mannen (bijv. omdat die laatsten ook een deel van de zorg van de kinderen op zich nemen of omdat ze zich in een andere levensfase bevinden).

Tabel 2.2

Huishoudensvorm van helpers van (schoon)ouders, naar geslacht, 18-64-jarigen, 2008 (in procenten; n = 2377)

	vrouw	man	significant
alleenwonend	57	43	*
samenwonend	65	35	

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

Bron: CBS (I1'08) SCP-bewerking

2.2 Aard van de hulp

In het onderzoek Informele hulpverlening/mantelzorg zijn zes typen hulp onderscheiden (tabel 2.3). Emotionele steun, toezicht en begeleiding bij bezoeken buitenshuis zijn hulpvormen die iedereen geeft, zowel vrouwen als mannen. Zonen helpen hun (schoon)ouders vaker dan dochters bij het regelen van financiële en administratieve zaken. Deze hulp is eenvoudig te combineren met een baan buitenshuis, aangezien administratieve bezigheden meestal uitgesteld kunnen worden tot het weekend of de avonden. Dochters geven vaker huishoudelijke hulp en persoonlijke verzorging dan zonen. Persoonlijke verzorging wordt veel minder vaak gegeven dan de andere hulpvormen. Dit komt niet alleen doordat ouders hier minder vaak hulp bij nodig hebben, maar ook omdat deze hulp vaak dagelijks moet worden gegeven en soms op afroep beschikbaar moet zijn. Dit type hulp willen mensen ook niet altijd geven (De Klerk et al. 2014).

De verschillen tussen vrouwen en mannen in de mantelzorgtaken die ze uitvoeren, waren minder groot in een ander onderzoek, waarbij het niet specifiek om hulp aan (schoon)ouders ging (De Boer en Keuzenkamp 2009: 5).³ De cijfers die we in deze publicatie laten zien, bevestigen wel het beeld dat uit de internationale literatuur oprijst: zonen geven vaker administratieve steun en dochters helpen vaker bij de persoonlijke verzorging en het huishoudelijke werk (Finch en Mason 1991; Ganong en Coleman 1999). Ook lijken de uitkomsten aan te sluiten bij de terminologie van Fisher en Tronto (1990). Deze auteurs maken onderscheid tussen *caring about* (het signaleren van een zorgbehoefte), *taking care of* (het regelen of organiseren dat er in deze behoefte wordt voorzien) en *care giving* (het uitvoeren van de benodigde zorgtaken). Mannen nemen eerder taken op zich die te maken hebben met *taking care of*, terwijl vrouwen aan *care giving* doen (tabel 2.3). Toch zijn de verschillen tussen zonen en dochters niet zo groot als soms wordt gedacht: bij de helft van de hulpvormen zijn er geen verschillen.

Vrouwen geven dus vaker hulp aan (schoon)ouders dan mannen, maar de reden daarvan is onduidelijk. Hierna gaan we na in hoeverre vrouwen vaker *bereid* zijn dit soort hulp te geven dan mannen (zie hoofdstuk 3) of dat het misschien zo is dat vrouwen vaker hulp geven omdat ze *meer tijd* beschikbaar hebben.

Tabel 2.3

Type hulp geboden door helpers van (schoon)ouders, naar geslacht, 18-64-jarigen, 2007 (in procenten; n = 1134)

	vrouw	man	significant
emotionele steun en toezicht	88	85	n.s.
begeleiding bij bezoeken buitenshuis (familie, artsen, winkels)	87	85	n.s.
huishoudelijke hulp, zoals schoonmaken, de was doen en boodschappen doen	86	74	*
begeleiding bij het regelen van financiële en administratieve zaken	71	86	*
persoonlijke verzorging zoals baden, douchen en aankleden	30	18	*
verpleegkundige hulp zoals klaarzetten en toedienen medicijnen, wondverzorging	26	28	n.s.

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

n.s. Verschil tussen vrouwen en mannen is niet significant.

Bron: CBS (1H'07) SCP-bewerking

2.3 Samenvattend

- Van de 18-plussers heeft 16% (schoon)ouders die vanwege gezondheidsproblemen hulp nodig hebben; er zijn daarbij geen verschillen tussen mannen en vrouwen.
- In 2008 gaven ruim 820.000 vrouwen en 460.000 mannen hulp aan (schoon)ouders; 64% van hen is vrouw en 36% is man. Als het gaat om langdurige en intensieve hulp is 71% vrouw. Het gaat dan om 260.000 vrouwen en 110.000 mannen.
- Het aandeel helpenden is het grootst bij 45-54-jarigen. Dit geldt voor zowel vrouwen als mannen.
- De verschillen tussen vrouwen en mannen in de taken waarbij ze hun (schoon)ouders helpen, zijn klein. Vrouwen geven vaker persoonlijke verzorging en huishoudelijke hulp, en mannen bieden vaker hulp bij het regelen van financiële en administratieve zaken.

Noten

- 1 Dit is niet helemaal te vergelijken, omdat de gegevens over het hebben van een hulpbehoevende (schoon)ouder en het geven van hulp aan een (schoon)ouder op verschillende bestanden is gebaseerd.
- 2 In Mantelzorg uit de doeken (Oudijk et al. 2010: 11) zijn vergelijkbare cijfers gepresenteerd. Daarbij ging het echter om verzorgers van (schoon)ouders die lang of intensief hielpen, dus bijvoorbeeld niet om mensen die voor een korte periode intensief hulp gaven.
- 3 In die vergelijking waren bijvoorbeeld ook 65-plussers en verzorgers van partners betrokken. Verschillen tussen vrouwen en mannen in het type hulp dat zij bieden, vallen bij oudere verzorgers van partners anders uit (De Boer en De Klerk 2006).

3 Opvattingen over en bereidheid om te helpen

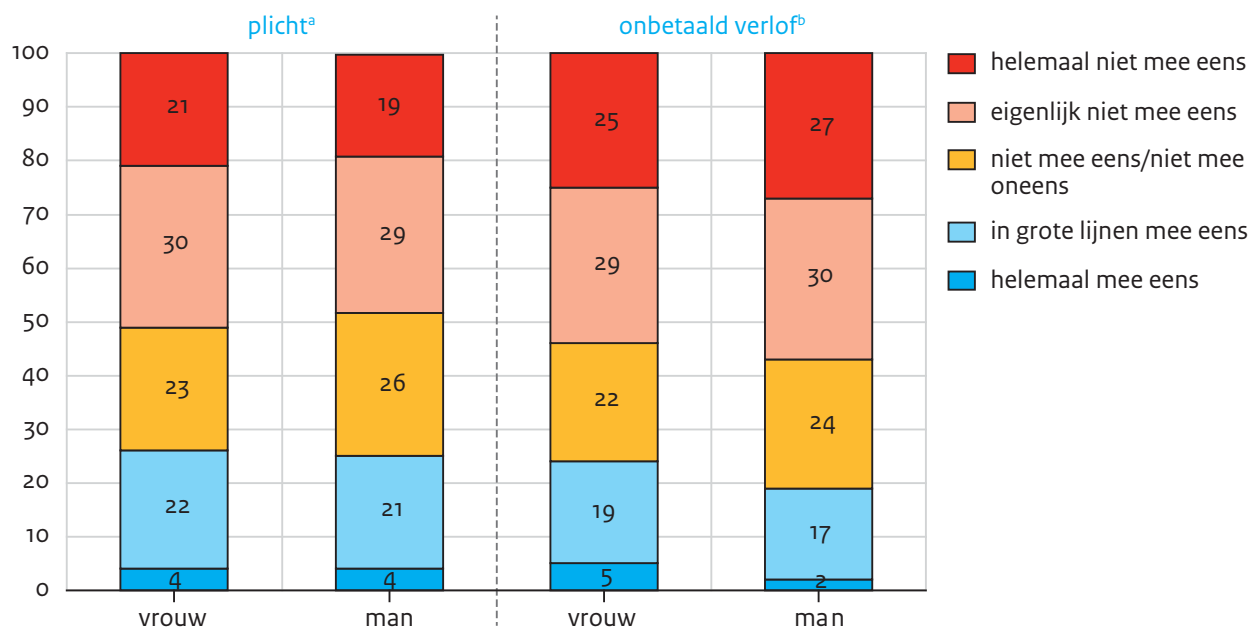
In hoofdstuk 2 zagen we dat meer vrouwen dan mannen hun (schoon)ouders hulp geven. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag of dit samenhangt met eventuele verschillen in zorgopvattingen van vrouwen en mannen ten aanzien van familie.

3.1 Opvattingen over helpen

Hoe denken vrouwen en mannen over de hulp aan ouders? Ongeveer een kwart van de 18-64-jarigen vindt dat kinderen de plicht hebben om voor hun oude ouders te zorgen (figuur 3.1). Er is daarbij geen verschil tussen vrouwen en mannen. Vrouwen vinden vaker dan mannen dat mensen onbetaald verlof zouden moeten opnemen om voor hun zieke ouders te zorgen, maar dit verschil is klein (resp. 24% en 19%).¹ Dit kan samenhangen met de mate waarin mannen en vrouwen zich gerechtigd voelen om verlof op te nemen, of wel de *sense of entitlement* (De Meester en Keuzenkamp 2011). Ook kan het erop duiden dat vrouwen realistischer antwoorden dan mannen, omdat zij de praktijk en de gevolgen van het geven van hulp beter kunnen inschatten (Dykstra en Fokkema 2007: 139).

Figuur 3.1

Meningen over zorg voor ouders, naar geslacht, 18-64-jarigen, 2010 (in procenten; n = 1776)

a Kinderen hebben de plicht om voor hun bejaarde ouders te zorgen.

b Kinderen zouden onbetaald verlof moeten opnemen om voor hun zieke ouders te kunnen zorgen.

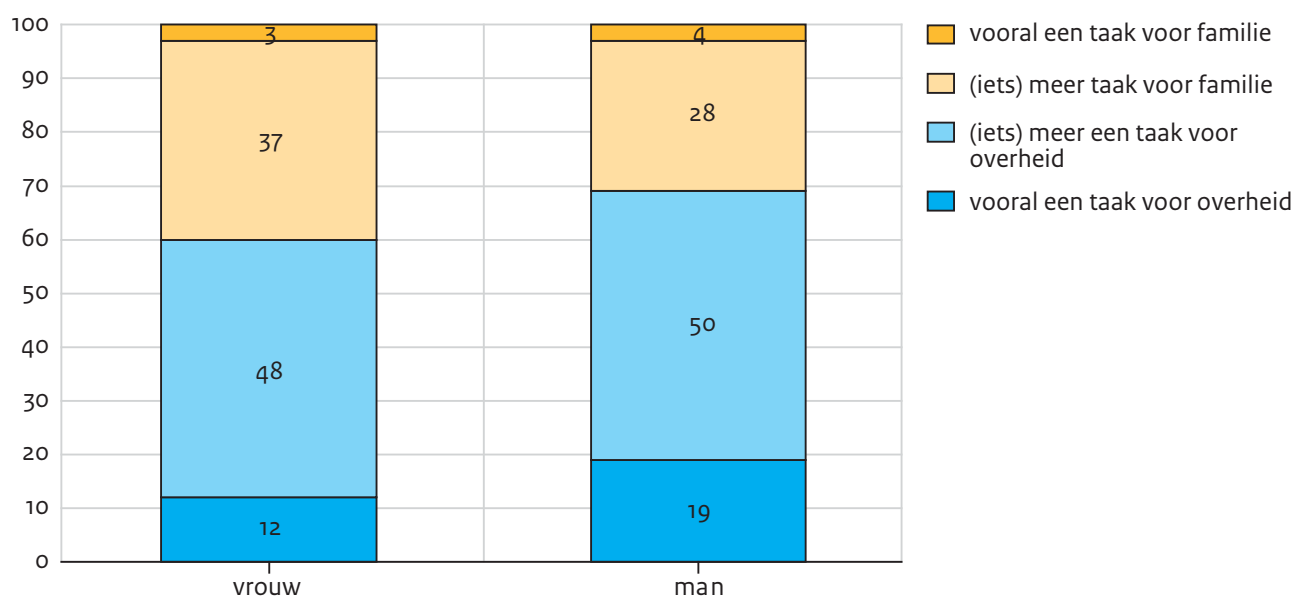
Bron: SCP (NIG'10)

Werkende moeders maken ook veel vaker dan werkende vaders gebruik van hun recht op ouderschapsverlof. Uit recent onderzoek bleek bijvoorbeeld dat 57% van de moeders en 23% van de vaders dit soort verlof opneemt (Van der Sman et al. 2014: 96).

Dat een substantieel deel van de mensen vindt dat kinderen voor hun ouders moeten zorgen, wil nog niet zeggen dat zij de zorg voor hulpbehoevende ouders vooral een taak voor de familie vinden. Ongeveer twee derde van de Nederlandse bevolking vindt de zorg voor hulpbehoevende ouders vooral (of iets meer) een taak voor de overheid (figuur 3.2). Het gaat er bij deze stelling om hoe burgers vinden dat de zorg voor hulpbehoevende ouders in het algemeen geregeld dient te worden, dus niet noodzakelijk om hun eigen situatie. Mannen vinden deze hulp vaker een taak voor de overheid dan vrouwen, maar de verschillen zijn niet heel erg groot. Deze uitkomsten komen overeen met onderzoek van Verbakel (2014), hoewel zij op basis van *Netherlands Kinship Panel Study* (NKPS)-data niet naar de zorg voor *ouders*, maar naar de zorg voor *ouderen* keek. Ook daar bleek dat de mannen meer dan vrouwen de verantwoordelijkheid voor de ouderenzorg bij de overheid neerleggen.

Figuur 3.2

Mening over wie er verantwoordelijk is voor de zorg voor hulpbehoevende ouders, naar geslacht, 18-64-jarigen, 2010 (in procenten; n = 1799)^a

a Vindt u de zorg voor hulpbehoevende ouders een taak voor familie of een taak voor de overheid? Vooral een taak voor de overheid, (iets) meer een taak voor de overheid dan voor de familie, (iets) meer een taak voor de familie dan voor de overheid, vooral een taak voor de familie.

Bron: SCP (NIG'10)

3.2 Bereidheid om te helpen

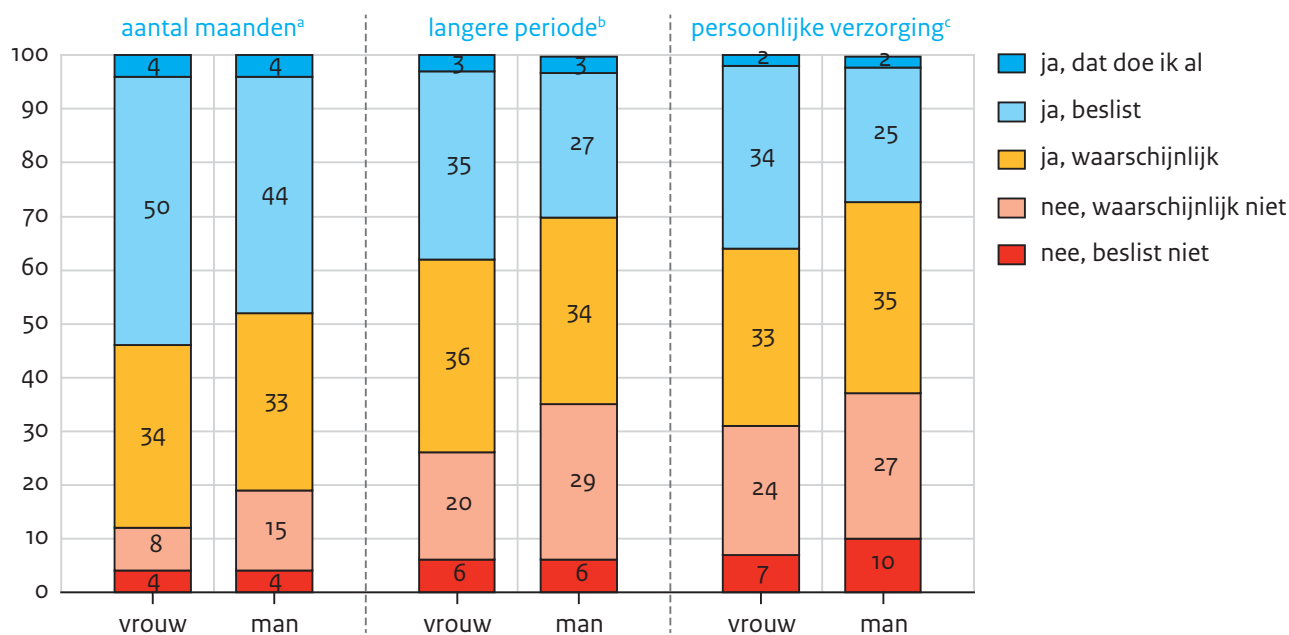
Wil de mantelzorg tot stand komen, dan moeten mensen niet alleen iemand kennen die hulp nodig heeft en vinden dat zij daar als familie (mede) verantwoordelijk voor zijn, maar

ze moeten ook *bereid* zijn die persoon te ondersteunen. Uit het onderzoek *Emancipatieopinions 2014* blijkt dat onder 18-64-jarigen de bereidheid om hulp te geven groot is (Merens en Van den Brakel 2014: 107). 87% van de vrouwen uit deze leeftijdsgroep is bereid om geregeld hulp te geven aan ouders, schoonouders of andere familieleden, bijvoorbeeld bij huishoudelijke klussen en vervoer. De bereidheid ligt iets lager bij mannen, maar is in deze groep nog steeds groot (79%).

Niet alleen de bereidheid om hulp aan familieleden is groot, dat geldt ook voor de hulp aan ouders (zie figuur 3.3). Ongeveer de helft van de 18-64-jarigen met minstens één ouder in leven is bereid om, indien nodig, een aantal maanden zijn of haar hulpbehoevende ouder te verzorgen. Ook hier is de bereidheid van vrouwen groter dan die van mannen. Ruim een derde zou zelfs gedurende een langere periode hulp willen geven of persoonlijke verzorging willen bieden (aandeel dat antwoordde met ‘ja beslist’).

Figuur 3.3

Bereidheid om hulp te geven aan eigen (in leven zijnde) ouders, naar geslacht, 18-64-jarigen, 2010 (in procenten; n = 1478)

a Ik ben bereid om een aantal maanden voor mijn ouders te zorgen als dat nodig is.

b Ik ben bereid om gedurende een langere periode voor mijn ouders te zorgen als dat nodig is.

c Ik ben bereid om persoonlijke verzorging zoals hulp bij douchen en toiletbezoek aan mijn ouders te geven als dat nodig is.

Bron: SCP (NIG'10)

Onduidelijk is waarom vrouwen vaker bereid zijn om hulp te geven dan mannen. Uit ander onderzoek (Portegijs en Cloïn 2012) blijkt dat de meeste vrouwen én mannen vinden dat vrouwen meer geschikt zijn om het huishouden en de zorg voor kinderen op zich te nemen

dan mannen. Ook vindt weliswaar geen meerderheid maar wel een substantieel deel van de mannen (42%) en vrouwen (24%) vaker dat vrouwen meer geschikt zijn dan mannen voor het opvoeden van kinderen (Van der Sman et al. 2014). Mogelijk vinden ze dat ook gelden voor de hulp aan ouders. Een grotere bereidheid kan ook samenhangen met de perceptie van ‘hulp’. Het kan zijn dat vrouwen meer of andere zorginspanningen als hulp zien. Het effect van dergelijke verschillen in perceptie op de bereidheid is met de beschikbare gegevens helaas niet te onderzoeken.

Daarnaast kan bij de grotere bereidheid de factor ‘tijd’ een rol spelen; vrouwen hebben mogelijk meer tijd, omdat ze minder vaak een volledige baan hebben (zie hoofdstuk 4). Ook kan het zijn dat vrouwen meer voldoening putten uit de zorg voor hun ouders en daarom vaker bereid zijn deze hulp te geven (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1

Motief om hulp te geven aan (schoon)ouders bij mannen en vrouwen, aandeel ‘speelt sterk mee’^a, 18-64-jarigen, 2007 (in procenten; n = 1090)

	vrouw	man	significant
Ik vond het vanzelfsprekend om te doen.	84	80	n.s.
Ik deed het uit liefde en genegenheid.	78	72	*
Ik vond het (niet meer dan) mijn plicht.	67	74	*
De hulpbehoevende zou, als het mij zou overkomen, mij ook hebben geholpen.	48	41	*
De hulpbehoevende wilde niet opgenomen worden in een woonvoorziening of tehuis.	39	37	n.s.
De hulpbehoevende wilde het liefst door mij geholpen worden.	38	27	*
Ik wilde niet dat de hulpbehoevende in een woonvoorziening of tehuis werd opgenomen.	32	25	**
Ik putte veel voldoening uit de zorg.	36	23	*
Er was niemand anders beschikbaar.	26	20	*
Er was niet voldoende thuiszorg beschikbaar.	12	9	n.s.
Er was geen plaats in een woonvoorziening of tehuis.	7	8	n.s.

a Meerdere antwoorden mogelijk.

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

** Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 10%.

n.s. Verschil tussen vrouwen en mannen is niet significant.

Bron: CBS (1H'07) SCP-bewerking

Een indicatie voor het ‘waarom’ is wel te krijgen uit het onderzoek naar informele hulp, waarin gevraagd is naar de redenen van het geven van hulp (tabel 3.1). Mensen geven hulp

omdat ze het vanzelfsprekend vinden; dat noemen zowel vrouwen als mannen de belangrijkste reden. Wel noemen dochters vaker liefde en genegenheid, terwijl zonen vaker aangeven uit plicht te handelen. Vrouwen zeggen (vaker dan mannen) ‘de hulpbehoevende wilde het liefst door mij geholpen worden’, ‘er was niemand anders beschikbaar’ en ‘ik wilde niet dat de hulpbehoevende in een woonvoorziening of tehuis werd opgenomen’ (het laatste motief is net niet significant). Hieruit concluderen we dat vrouwen vaker vinden dat zij het meest geschikt zijn en zich vaker aangesproken voelen om hulp te geven. In de literatuur wordt dit aspect van de zorgverlening van vrouwen ook wel *compulsive caring* of *compulsive sensitivity* genoemd. Doordat vrouwen zich meer verantwoordelijk voelen om te zorgen gaan ze gemakkelijk over hun grenzen heen (Abma 2014: 8; Forssén et al. 2005). Er zijn niet alleen negatieve motieven genoemd; helpen kan ook een goed gevoel geven (zie ook hoofdstuk 5). Dochters putten vaker veel voldoening uit de zorgverlening dan zonen (tabel 3.1).

3.3 Samenvattend

- De verschillen tussen vrouwen en mannen in algemene opvattingen over de zorg voor ouders zijn klein: vrouwen vinden iets vaker dan mannen dat kinderen onbetaald verlof zouden moeten opnemen om voor hun zieke ouders te zorgen (resp. 24% en 19%). Een kwart, zowel mannen als vrouwen, vindt dat kinderen de plicht hebben om voor hun oude ouders te zorgen.
- Ongeveer twee derde van de respondenten vindt de zorg voor hulpbehoevende ouders vooral (of iets meer) een taak voor de overheid. Mannen zijn het hier vaker mee eens dan vrouwen, maar de verschillen zijn niet heel groot.
- Vrouwen zijn vaker dan mannen bereid om hulp te bieden aan hun ouders (gedurende een aantal maanden, een langere periode of bij persoonlijke verzorging).
- Gevoelens van vanzelfsprekendheid zijn voor kinderen de belangrijkste drijfveren om ouders te helpen. Dochters hebben het in dat verband vaker over ‘liefde en genegenheid’ en zoons over ‘plicht’.
- Vrouwen lijken zich vaker verantwoordelijk te voelen om te helpen, omdat ze vaker dan mannen zeggen dat de hulpbehoevende het liefst door hen geholpen wilde worden en er niemand anders beschikbaar was.

Noot

- 1 Het verschil tussen mannen en vrouwen bij de houding ten aanzien van onbetaald verlof is significant ($p = 0,02$); bij de stelling dat kinderen de plicht hebben om te zorgen voor oude ouders is er geen significant verschil tussen mannen en vrouwen.

4 Arbeid en mantelzorg voor (schoon)ouders

Hoofdstuk 3 liet zien dat er wel wat verschillen zijn tussen vrouwen en mannen en hun opvattingen over de zorg voor hun (schoon)ouders, maar dat deze niet erg groot zijn. In dit hoofdstuk gaan we na of de verschillen in het aandeel vrouwen en mannen die hun (schoon)ouders helpen, samenhangen met verschillen in arbeidsdeelname.

4.1 Arbeidsdeelname

De meerderheid van de mensen die hulp aan (schoon)ouders geven, heeft betaald werk (d.w.z. een baan van een uur per week of meer, tabel 4.1). Dat betreft in 2008 bijna 600.000 vrouwen en bijna 400.000 mannen. In 2012, als het gaat om geregeld hulp geven, zijn de verschillen in arbeidsdeelname tussen vrouwen en mannen iets kleiner. Kijken we in 2008 naar de groep die meer dan drie maanden en meer dan acht uur per week hulp geeft, dan combineren bijna 170.000 vrouwen en ruim 80.000 mannen deze hulp aan (schoon)ouders met een baan. Hoewel er absoluut gezien meer vrouwen dan mannen het geven van informele hulp aan (schoon)ouders met een baan combineren, is het aandeel werkenden hoger onder helpende zonen dan onder helpende dochters (tabel 4.1). Doordat het aantal vrouwen dat helpt zoveel groter is dan het aantal mannen, is 60% van de werkenden die hulp geven aan hun (schoon)ouders vrouw. Bij de intensief helpenden is dat 67%.¹

Tabel 4.1

Arbeidsdeelname (minimaal 1 uur per week) van mantelzorgers van (schoon)ouders, volgens diverse afbakeningen van mantelzorg, naar geslacht, 18-64-jarigen, 2008 en 2012 (in absolute aantallen × 1000 en in procenten)

	aantal × 1000		aandeel werkenden van de mantelzorgers (%)		aandeel vrouw/man van werkende mantelzorgers (%)	
	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man
alle helpenden ^a (2008)	590	390	72	85	60	40
lang en intensief helpenden ^a (2008)	170	80	65	73	67	32
mensen die geregeld hulp geven ^b (2012)	650	440	74	81	60	40

Bron: a: CBS (IH'08) SCP-bewerking; b: CBS/SCP (SocSamWmo'12)

Mensen met een grote baan geven minder vaak hulp (in brede zin, niet specifiek aan (schoon)ouders) dan anderen (Josten en De Boer 2015). Zij beginnen minder vaak met mantelzorg. Uit ouder onderzoek, toegespitst op de hulp aan ouders, bleek ook dat vrouwen met een baan minder vaak starten met hulp aan ouders. Bovendien bleek dat vooral fulltime werkende vrouwen minder vaak als centrale verzorger optreden (Dautzenberg 2000).

Niet alleen werken mantelzorgende mannen vaker dan vrouwen, zij doen dit ook meer uren: bij de mannen die een (schoon)ouder helpen, heeft 75% een fulltime baan (hier gedefinieerd als 35 uur of meer) en bij de vrouwen is dat 20% (tabel 4.2). Omgerekend gaat het om ongeveer 290.000 mannen en 120.000 vrouwen. Dit verschil is groot, maar is slechts iets groter dan het verschil in voltijdwerk tussen *alle* mannen en vrouwen; vrouwen werken überhaupt veel minder vaak dan mannen fulltime (26% vs. 78%). Bij de mensen die hun (schoon)ouder lang en intensief helpen, zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen nog groter dan bij alle mantelzorgers. Met andere woorden: mannen combineren de zorg voor een (schoon)ouder veel vaker met een grote baan dan vrouwen.

Tabel 4.2

Deelname aan de arbeidsmarkt bij helpers van (schoon)ouders en in de totale bevolking, naar geslacht, 2007 (in procenten)

	totale bevolking 15-64 jaar		alle mantelzorgers van (schoon)ouders 18-64 jarigen		significant	idem, lang en intensief 18-64 jarigen		significant
	vrouw	man	vrouw	man		vrouw	man	
1-11 uur	16	7	13	2	*	12	0	*
12-19 uur	16	3	19	5		18	0	
20-27 uur	23	3	28	4		30	4	
28-34 uur	18	8	21	14		24	15	
≥ 35 uur	26	78	20	75		17	81	
(n)			451	269		197	96	

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

Bron: CBS (IH'07) SCP-bewerking; CBS (EBB'07)

4.2 Beleving van de hulp aan (schoon)ouders gecombineerd met een omvangrijke baan

Als we nagaan hoe mensen met een intensieve baan (28 uur per week of meer) de combinatie van hulp aan (schoon)ouders en werken ervaren, dan zien we dat de meerderheid van de mannen zegt dat de combinatie 'niet zwaar' was (of 'wel meeviel'): 62%. Bij vrouwen is dat 47%. Vrouwen vinden vaker dan mannen dat de combinatie 'toch wel tegenviel' en mannen vinden vaker dan vrouwen de combinatie te zwaar. Het lijkt er dan ook op dat mannen meer uitgesproken zijn, positief dan wel negatief, terwijl vrouwen wat meer in het midden scoren.

Bij degenen die lang en intensief helpen, is het verschil net niet significant (mogelijk ook door het kleine aantal waarnemingen), maar lijken mannen de combinatie ook vaker te zwaar te vinden dan vrouwen: respectievelijk 21% en 11%. Het kan zijn dat mannen de combinatie vaker te zwaar vinden omdat ze meer uur per week werken. Ook kan het zijn dat mannen een ander type werk hebben of dat het bij hen minder geaccepteerd is als ze hulp geven. Uit eerder onderzoek, naar de mantelzorg van vrouwen en mannen ongeacht de relatie met degene voor wie zij zorgen (dus niet alleen aan (schoon)ouders), blijkt dat

vrouwen niet vaker dan mannen stoppen met werk of minder gaan werken vanwege mantelzorg (De Boer en Keuzenkamp 2009: 7). Onderzoek naar deeltijdwerk (Portegijs et al. 2008) laat wel zien dat mantelzorg voor een klein groep vrouwen (3%-4%) een belangrijke reden vormde om in deeltijd te werken en voor 11% meespeelde bij de keus voor deeltijdwerk. Daarbij is niet duidelijk of mantelzorg de aanleiding was om deeltijd te gaan werken of dat dit misschien een legitimatie achteraf is.

Tabel 4.3

Ervaring van combinatie arbeid en zorg bij helpers van (schoon)ouders, naar geslacht, 18-64-jarigen die minimaal 28 uur per week werken, 2007 (in procenten)

combinatie werken en zorg voor hulpbehoevende ...	alle mantelzorgers van (schoon)ouders			idem, lang en intensief		
	vrouw	man	significant	vrouw	man	significant
was helemaal niet zwaar	8	18	*	4	6	**
viel wel me	39	44		30	36	
viel toch wel tegen	46	25		56	32	
was te zwaar	8	13		11	21	
(n)	165	214		76	82	

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

** Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 10%.

Bron: CBS (I1'07) SCP-bewerking

4.3 Combinatie mantelzorg, arbeid en zorg voor kinderen

Een bijzondere groep waarover wel zorgen worden geuit, betreft de zogenoemde sandwichgeneratie: mensen die ingeklemd zitten tussen opgroeiende kinderen en de zorg aan (schoon)ouders. Dautzenberg (2000) deed in Nederland onderzoek naar dit fenomeen: in 1994 bleek 30% van de vrouwen van middelbare leeftijd de zorg voor hun (schoon)ouders met de zorg voor inwonende kinderen te combineren. 13% had de zorg voor kinderen, de zorg voor (schoon)ouders en een baan. Minder dan 1% combineerde de intensieve zorg voor (schoon)ouders met een eigen gezin en/of een fulltime baan. Dautzenberg concludeert dan ook dat de term 'sandwichgeneratie' schromelijk overtrokken is, aangezien de meeste vrouwen niet klem zitten en het zeker niet een hele generatie betreft; een conclusie die ook recenter nog is bevestigd (zie ook Dykstra en Komter 2006).

Van alle 18-64 jarige vrouwen heeft 4% te maken met zowel de zorg voor jonge kinderen als mantelzorg voor (schoon)ouders (tabel 4.4). In 2008 betreft het 195.000 vrouwen die de rol van moeder van jonge kinderen combineerden met de rol van mantelzorger van (schoon)ouders, van wie er 148.000 ook betaald werk hadden (tabel 4.4). Het aantal mannen dat mantelzorg voor hun (schoon)ouders combineert met de zorg voor jonge kinderen is ongeveer de helft van het aantal vrouwen met een dergelijke taakcombinatie; van de

mannen met een zorgtaak hadden de meesten ook een baan van een uur per week of meer.²

Tabel 4.4

Combinatie van mantelzorg aan (schoon)ouders, kinderen van < 12 jaar in huishouden én betaald werk, naar geslacht (18-64-jarigen), 2008 (in procenten en in absolute aantallen × 1000)

	aantal × 1000		aandeel van alle 18-64-jarigen (%)	
	vrouw	man	vrouw	man
alleen mantelzorg	181	68	4	1
mantelzorg en betaald werk	442	301	9	6
mantelzorg en kind < 12 jaar	47	3	1	0
mantelzorg, betaald werk en kind < 12 jaar	148	91	3	2

Bron: CBS (I1'08) SCP-bewerking

4.4 Samenvattend

- De meerderheid van de mantelzorgers voor (schoon)ouders heeft betaald werk. Het gaat om bijna 600.000 vrouwen en bijna 400.000 mannen.
- Mannen combineren de zorg voor hun (schoon)ouder vaker met een fulltime baan dan vrouwen. Het gaat om ongeveer 290.000 mannen en 120.000 vrouwen.
- Mannen vinden de combinatie met hulp en een omvangrijke baan vaker te zwaar dan vrouwen in dezelfde situatie.
- 195.000 vrouwen met jonge kinderen geven mantelzorg aan (schoon)ouders. Een meerderheid van hen heeft een baan. 91.000 mannen combineren een jong gezin met zorg voor (schoon)ouders; zij hebben vrijwel allemaal een baan van minstens een uur per week.

Noten

- 1 Als de grens voor werken niet bij een uur maar bij twaalf uur wordt gelegd, dan is het aandeel vrouwen 58% (en bij de intensief helpenden 65%).
- 2 De aantallen respondenten laten het helaas niet toe om bij deze groepen de ervaringen met het helpen nader te onderzoeken.

5 Beleving van de hulpverlening

In hoofdstuk 4 is duidelijk geworden dat mannen met een fulltime baan zich vaker zwaarder belast voelen door de zorgtaak voor (schoon)ouders dan vrouwen in dezelfde situatie. In dit hoofdstuk gaan we verder in op de verschillen tussen vrouwen en mannen in hun beleving van de hulpverlening.

5.1 Ervaren belasting

Uit eerder onderzoek is bekend dat de zorg voor (schoon)ouders belastend kan zijn (Tolkačeva 2011). Het onderhavige onderzoek bevestigt dat (tabel 5.1 onderaan). Bijna 10% van de helpers van (schoon)ouders voelt zich zeer zwaar belast of overbelast. Bij intensieve en langdurige hulp is dat ongeveer een op de zes. Hierin zijn geen verschillen tussen mannen en vrouwen. Wel zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen in de specifieke problemen die ze ervaren. Zo hebben vrouwen vaker moeite met loslaten van de hulp en het regelen van het huishouden en spreken mannen vaker over meer conflicten thuis of op het werk (tabel 5.1). Dit laatste kan samenhangen met het feit dat mannen het geven van hulp vaker combineren met een (intensieve) baan (zie hoofdstuk 3 en 4).

In eerder onderzoek werd onder een brede groep mantelzorgers gevonden dat vrouwen vaker een hogere belasting ondervinden (De Boer en Keuzenkamp 2009: 9). In dat onderzoek ging het soms ook om mensen die heel intensieve hulp gaven, bijvoorbeeld aan hun partner of kind.

Tabel 5.1

Ervaren belasting van mannelijke en vrouwelijke helpers van (schoon)ouders, aandeel 'mee eens', 18-64-jarigen, 2007 (in procenten)

	alle mantelzorgers van (schoon)ouders			idem, lang en intensief		
	vrouw	man	significant	vrouw	man	significant
Regelmatig tekort aan tijd.	50	38	*	62	57	n.s.
De situatie liet mij nooit los.	51	36	*	64	46	*
Nooit vrij van verantwoordelijkheden.	51	37	*	62	49	*
Te moe om iets te ondernemen in vrije tijd.	39	26	*	51	37	*
Het combineren verantwoordelijkheden en werk en/of gezin viel niet mee.	43	28	*	54	44	n.s.
Meer moeite met regelen van het huishouden.	39	24	*	51	34	*
Door mijn betrokkenheid kreeg ik conflicten thuis en/of op mijn werk.	10	13	n.s.	13	25	*
Ik ben ziek of overspannen geraakt door te veel verplichtingen tegelijkertijd.	16	11	n.s.	23	18	n.s.
niet of nauwelijks belast	17	19	n.s.	11	18	n.s.
enigszins belast	44	47		36	28	
tamelijk zwaar belast	31	25		39	32	
zeer zwaar belast	6	7		9	17	
overbelast	3	1		5	4	
(n)	645	327		306	113	

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

n.s. Verschil tussen vrouwen en mannen is niet significant

Bron: CBS (I18'07) SCP-bewerking

5.2 Positieve effecten van hulp geven

Hulp geven aan (schoon)ouders kan tijd en energie kosten (Timmermans 2003). Daar staat tegenover dat er ook opbrengsten zijn: helpen geeft een goed gevoel en versterkt de onderlinge banden. Vrouwen noemen iets vaker positieve ervaringen dan mannen, maar een aantal verschillen worden kleiner als we alleen naar degenen kijken die lang en intensief helpen (tabel 5.2).

Tabel 5.2

Positieve ervaringen van mannelijke en vrouwelijke helpers van (schoon)ouders, aandeel 'mee eens', 18-64-jarigen, 2007 (in procenten)

	alle mantelzorgers van (schoon)ouders			idem, lang en intensief		
	vrouw	man	significant	vrouw	man	significant
Ik genoot van de leuke momenten met de hulpbehoevende.	73	64	*	74	65	n.s.
Zorgen voor de hulpbehoevende gaf mij een goed gevoel.	66	58	*	68	58	**
Ik ontving veel waardering voor de hulp die ik gaf.	61	50	*	63	57	n.s.
De hulpbehoevende en ik zijn dichterbij elkaar gekomen.	51	40	*	54	42	**
Door het zorgen heb ik geleerd blij te zijn met kleine dingen.	49	40	*	56	48	n.s.
Door het zorgen heb ik zelf ook nieuwe dingen geleerd.	47	38	*	51	51	n.s.
Door het helpen is de band met familie en vrienden hechter geworden.	44	37	**	43	39	n.s.
Door het zorgen heb ik nieuwe mensen leren kennen.	24	20	n.s.	30	29	n.s.
(n)	655	330		312	117	

a Meerdere antwoorden mogelijk.

* Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 5%.

** Verschil tussen vrouwen en mannen is significant op 10%.

n.s. Verschil tussen vrouwen en mannen is niet significant.

Bron: CBS (1H'07) SCP-bewerking

5.3 Samenvattend

- Vrouwen en mannen ervaren de zorg voor hun (schoon)ouders even vaak als een belasting, maar dit uit zich soms wel anders: vrouwen hebben meer moeite om het zorgen los te laten en voelen vaker de verantwoordelijkheid op zich drukken; mannen hebben vaker conflicten thuis of op het werk.
- Vrouwen ervaren iets vaker positieve gevolgen van het helpen, maar deze verschillen zijn veel kleiner als we kijken naar de personen die lang en intensief helpen.

6 Samenvatting en conclusies

6.1 Inleiding

In de zorg en ondersteuning van hulpbehoevende mensen verandert er de komende jaren veel. Een van de uitgangspunten van het beleid is dat mensen steeds vaker een beroep op hun eigen netwerk zullen doen. Voor ouderen – een groep die relatief vaak hulp nodig heeft en de komende jaren snel in omvang toeneemt – betekent dit vaak dat ze hulp van hun kinderen zullen krijgen. Welke hulp willen die kinderen geven en welke geven ze daadwerkelijk?

Deze publicatie geeft inzicht in de verschillen tussen volwassen vrouwen en mannen en de hulp die zij (bereid zijn te) geven aan hun (schoon)ouders. Meer zicht op verschillen kan helpen in het publieke debat, waarin geregeld de vraag wordt gesteld of vrouwen niet te veel onder druk komen te staan als in overheidsbeleid het accent ligt op zowel meer werken als op meer zorgen. We hebben ons in deze publicatie op de 18-64-jarigen gericht, omdat vooral zij hun (schoon)ouders helpen.

6.2 De belangrijkste bevindingen op een rij

Vrouwen helpen (schoon)ouders vaker dan mannen, maar er zijn wel degelijk mannen die helpen

In 2008 gaven 820.000 vrouwen en ongeveer 460.000 mannen hulp aan (schoon)ouders. Vrouwen nemen deze taak dus beduidend vaker op zich dan mannen: van alle mantelzorgers van (schoon)ouders is bijna twee derde vrouw. Als we naar langdurige en intensieve hulp kijken, zijn de aantallen kleiner, maar is de verhouding tussen vrouwen en mannen ongeveer 70:30. Het gaat dan om 260.000 vrouwen en 110.000 mannen. Het aandeel helpenden van (schoon)ouders is het grootst bij de 45-54-jarigen. Daarnaast zijn er bij de 35-44-jarigen en de 55-64-jarigen aanzienlijke groepen die hulp geven. Bij de 35-44-jarigen helpt bijvoorbeeld 16% van de vrouwen en 8% van de mannen.

Vrouwen helpen vaker bij het huishouden en persoonlijke verzorging en mannen geven vaker administratieve hulp

Over het algemeen verschillen vrouwen en mannen weinig in de hulp die ze aan hun (schoon)ouders geven. Emotionele steun en toezicht en begeleiding bij bezoeken buitenshuis geven dochters en zonen beiden vaak. Er zijn wel accentverschillen: mannen helpen hun (schoon)ouders vaker met administratie en invullen van formulieren, terwijl dochters vaker hulp bieden bij het huishouden en persoonlijke verzorging.

Opvattingen over het geven van hulp aan ouders lopen niet uiteen, de bereidheid om hulp te geven wel

Ongeveer een kwart van de burgers, zowel vrouwen als mannen, vindt dat kinderen de plicht hebben om voor hun bejaarde ouders te zorgen. Twee derde vindt de zorg voor hulpbehoevende ouders vooral (of iets meer) een taak voor de overheid. Mannen vinden dit vaker dan vrouwen, maar de verschillen zijn niet heel groot. Vrouwen zijn wel vaker dan mannen bereid om hulp te bieden aan hun ouders, gedurende een aantal maanden, een langere periode of bij persoonlijke verzorging.

Vrouwen benoemen de reden waarom ze hulp geven anders dan mannen en voelen zich vaker aangesproken

Meer dan 80% van de mantelzorgers, zowel mannen als vrouwen, helpen hun (schoon)ouders omdat ze dat vanzelfsprekend vinden. Dochters hebben het in dat verband vaker over liefde en genegenheid, terwijl zonen over plicht spreken. Dochters voelen zich meer aangesproken om te zorgen, omdat ze zeggen dat de (schoon)ouder het liefst door hen geholpen wilde worden of dat er geen andere helpers waren.

Grote verschillen tussen mannen en vrouwen in de combinatie zorg voor (schoon)ouders en betaald werk

Bijna 600.000 vrouwen en bijna 400.000 mannen helpen hun (schoon)ouders en hebben ook een betaalde baan. Van de mannen die hun (schoon)ouders helpen, heeft 85% een baan en van de vrouwen 72%. 75% van de mannen die arbeid en de hulp aan (schoon)ouders combineert, heeft een fulltime baan; bij vrouwen ligt dat aandeel op 20%. Het gaat om ongeveer 290.000 mannen en 120.000 vrouwen. Dat komt vooral doordat mannen (ook degenen die geen mantelzorg verlenen) veel vaker fulltime werken dan vrouwen.

Van alle 18-64-jarige vrouwen heeft 4% te maken met de zowel de zorg voor jonge kinderen als mantelzorg voor (schoon)ouders. Het aandeel vrouwen dat dit doet is groter dan mannen. In 2008 combineerden 195.000 personen de rol van moeder van jonge kinderen met een rol als mantelzorger voor hun (schoon)ouders, en van hen had de meerderheid ook een baan. Bij mannen lag dit aantal op de helft van het aantal vrouwen in deze situatie; ook bij hen hadden de meesten een baan.

Mannen ervaren combinatie fulltime werk en zorg als zwaar, vrouwen hebben vooral moeite met loslaten

Mannen vinden vaker de combinatie van een fulltime baan en een zorgtaak voor (schoon)ouders zwaar en rapporteren vaker conflicten thuis en op het werk. Dit kan komen doordat mannen meer uur per week werken. Mogelijk hebben ze andersoortig werk of is in hun werkomgeving het geven van mantelzorg minder geaccepteerd. Vrouwen ondervinden niet vaker dan mannen een hoge belasting, maar hebben wel moeite met het loslaten met de zorg voor (schoon)ouders. Vrouwen noemen iets vaker positieve ervaringen, zoals dat het helpen een goed gevoel geeft.

6.3 Conclusies

Bijna twee derde van de hulp aan (schoon)ouders komt van vrouwen. Bij de langdurige en intensieve hulp is dat ongeveer 70%. Een belangrijke factor die verklaart waarom vrouwen meer hulp geven, lijkt 'tijd' te zijn. Ze hebben meer tijd om te helpen, omdat ze minder vaak een volledige baan hebben. Omgekeerd is het ook mogelijk dat ze minder vaak een volledige baan hebben omdat ze hulp (willen) geven. Daarnaast spelen mogelijk andere verwachtingen over de rollen van vrouwen en mannen mee. Aan vrouwen wordt nog steeds een grotere geschiktheid voor de zorg voor kinderen toegeschreven dan aan mannen (Portegijs en Cloïn 2012; Van der Sman et al. 2014). In het verlengde daarvan ligt een grotere veronderstelde geschiktheid van vrouwen voor het geven van mantelzorg voor de hand.

De vraag uit hoofdstuk 1 wie er in de toekomst hulp aan de steeds groter wordende groep oude (schoon)ouders kan geven, is niet eenvoudig te beantwoorden. Het feit dat vrouwen twee keer zo vaak hulp aan hun (schoon)ouders geven als mannen, lijkt te suggereren dat vooral mannen meer kunnen doen. Ook uit onderzoeken op het terrein van huishoudelijke taken en de zorg voor kinderen is te concluderen dat er ruimte is voor een 'betere' verdeling van arbeid en zorg tussen mannen en vrouwen: het zorgaandeel van mannen nam tot 1995 toe, maar van een verdere herverdeling is sindsdien geen sprake meer (Cloïn 2013). Toch dient die ruimte bij mannen in de hulp aan (schoon)ouders niet overschat te worden. Zij werken immers vaak fulltime, waardoor ze een minder flexibele agenda hebben om zorgtaken in te passen. Meer begrip en ruimte op de werkvloer voor zorgtaken kan deze mannen helpen om een zorgtaak te (gaan) vervullen of de combinatie goed vol te houden. Minder uren gaan werken zou in theorie een optie kunnen zijn, maar het ziet er voorlopig niet naar uit dat veel mannen dit zullen doen.

Ten tweede is het de vraag of mannen bereid zijn om taken zoals het huishouden of de persoonlijke verzorging langdurig op zich te nemen. Die bereidheid is lager bij mannen dan bij vrouwen. Als in de praktijk de druk om meer informele hulp te verlenen toeneemt, is er – gegeven de huidige verdeling van arbeid en zorg tussen vrouwen en mannen – een kans dat vrouwen meer gaan helpen (omdat ze zich vaker verantwoordelijk voelen en meer tijd hebben). De overheid dient zich dan ook bewust te zijn van het feit dat het toenemende beroep op de (vrije) tijd van burgers mogelijk onevenredig terecht kan komen op vrouwen. In ieder geval is duidelijk dat demografische veranderingen (d.w.z. het feit dat er steeds meer ouderen geholpen moeten worden door steeds minder mensen) ertoe leiden dat burgers het steeds drukker krijgen met de combinatie van arbeid en zorg voor hun (schoon)ouders.

Uit onderzoek blijkt dat mensen die hulp bieden, zowel vrouwen als mannen, dat vooral doen door vrije tijd in te leveren (Timmermans et al. 2003; Van der Sman et al. 2014). Als de druk op het leveren van hulp door kinderen te groot wordt, dan kan dat leiden tot een hoge belasting, ziekmelding of vermindering van de arbeidsduur. In dat geval betaalt de werknemer of de werkgever een prijs (zie Josten en De Boer 2015). In andere gevallen

betalen de oude (schoon)ouders de prijs, omdat ze niet de gewenste hulp van de fulltime werkende kinderen kunnen krijgen.

Als de overheid zorg en werkverplichtingen beide van groot belang acht, dan dient sterk te worden ingezet op het ondersteunen van het combineren van taken, zoals flexibel werken, goede verlofregelingen en verruiming van openingstijden van diensten; zaken waar nu ook al aandacht voor is in het emancipatiebeleid.¹ Het geven van voldoende bekendheid van deze verlofregeling is een belangrijke voorwaarde voor gebruik, want we weten dat werkende mantelzorgers wel adv- of vakantiedagen opnemen, maar speciale regelingen zoals zorgverlof maar erg weinig inzetten (De Meester en Keuzenkamp 2011). Naast regelingen op het terrein van kinderopvang en verlof legt de overheid de bandbreedtes vast van schooltijden, openingstijden en arbeidstijden. Ook hier is mogelijk nog winst te behalen, aangezien de balans tussen werk en privé volgens bijna de helft van de burgers zou kunnen verbeteren als er meer voorzieningen buiten werktijd open zijn (Cloïn et al. 2010). Toch zullen ook maatwerkoplossingen nodig zijn om de combinatie van taken mogelijk te maken. Voor de een is het belangrijk om in werktijd een arts te kunnen bellen of acuut weg te kunnen als dat nodig is, voor de ander dat een werkgever werkt aan meer begrip voor mantelzorgers in de organisatie (De Klerk et al. 2014).

Enigszins ontzuenderend kunnen we concluderen dat een moderne participatiesamenleving, zoals de overheid dat wenst, pas echt vorm zal krijgen als de combinatie van 'meer werken' en 'zorgen' een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van vrouwen en mannen, maar ook van werkgevers en werknemers. Velen combineren nu al mantelzorgtaken met betaald werk en die groep zal in de toekomst alleen maar groeien (Josten en De Boer 2015). Extra inspanningen van werkgevers lijken gewenst, bijvoorbeeld door het creëren van een mantelzorgvriendelijke organisatie en het accepteren van de combinatie van werk en hulp door collega's en leidinggevenden. Er zijn aanwijzingen dat zo'n organisatie bijdraagt aan een betere balans tussen werk en zorg van werknemers (Plaisier et al. 2014). Om ook in de toekomst over voldoende informele hulp te beschikken, is het van groot belang om mensen die reeds actief zijn in de informele hulp te behouden en te ondersteunen, en nieuwe hulpgevers te werven, ook onder mensen die werken. De inzet van zowel vrouwen als mannen is nodig.

Noot

- 1 Op dit moment komen alleen ouder, partner, kind in aanmerking voor zorgverlof. Vanaf 1 juli 2015 kunnen ook huisgenoten, tweedegraads bloedverwanten en anderen in de sociale omgeving vanwege mantelzorgtaken van deze regeling gebruikmaken (TK 2014/2015).

Summary

Women, men and help for parents(-in-law)

A great deal is set to change in the way care and support are given to people needing help in the Netherlands. One of the principles of government policy is that people will increasingly be expected to call on their own networks for help and support. For older people – a group who relatively often need help and whose number is set to rise substantially in the coming years – this often means receiving help from their children. What help are those children willing to give, and what help do they actually give?

This report describes differences between adult women and men and the help they are willing to give and actually give to their parents and parents-in-law. Having more information on differences can contribute to the public debate, in which the question is regularly raised of whether women will not be put under too much pressure if the emphasis in government policy is focused on encouraging women both to work more and to provide more care. Are women more often prepared to care for their parents and parents-in-law, or do they more often provide help because they have (or make) more time available?

In this publication we focus mainly on people aged 18-64 years, the age group where the bulk of people caring for parents/parents-in-law are found.

We address the following four research questions:

- 1 What are the differences between women and men in the amount and kind of help they provide to parents/parents-in-law?
- 2 To what extent do women and men differ in their willingness to provide help to parents?
- 3 To what extent do women and men who help their parents/parents-in-law have paid jobs?
- 4 What differences are there between women and men in the way they feel about providing help to their parents/parents-in-law?

Our study is concerned with specific help given to parents or parents-in-law due to health problems or other impairments. This ‘informal care’ can vary from household help or personal care to help with administrative tasks, accompanying to appointments or helping with transport. The duration can also vary, from a few weeks to several years, and from an average of a few hours per week to very intensive help. Help is mostly provided in the recipient’s home setting, but may also be given to a parent/parent-in-law living in a residential care facility.

Women help parents/parents-in-law more often than men, but there are also men who help

In 2008, 820,000 women and around 460,000 men in the Netherlands were providing help to parents or parents-in-law. Women thus provide this help substantially more often than men: almost two-thirds of all informal carers of parents/parents-in-law are women. If we look at long-term and intensive help, the numbers reduce, but the ratio between women and men is still roughly 70:30; in absolute terms, the numbers are 260,000 women and 110,000 men. The highest proportion of informal carers of parents/parents-in-law are found in the 45-54 age group, though there are also sizeable numbers of carers in the 35-44 and 55-64 age groups. For example, in the 35-44 age group, 16% of women and 8% of men provide care.

Women more often help in the household and with personal care, men more often with administrative tasks

Broadly speaking, there is little difference between the help that women and men give to their parents. Both daughters and sons frequently provide emotional support as well as supervision and accompanying on out-of-home visits. There are however differences of emphasis: men more often help their parents with administrative tasks and form-filling, while daughters more often help in the household and with personal care.

Little divergence in views on helping parents; wider difference in willingness to help

Roughly a quarter of both men and women in the Netherlands believe that children have a duty to look after their elderly parents. Two-thirds think that caring for parents who need help is mainly (or slightly more) a task for the government. Men think this more often than women, but the differences are not great. Women are however more often willing than men to provide help to their parents, for several months, for a longer period or with personal care.

Women give different reasons from men for helping parents and more often feel drawn to care

More than 80% of informal carers, both male and female, help their parents/parents-in-law because they see it as the natural thing to do. Daughters more often refer to love and affection in this connection, while sons talk about duty. Daughters also appear to feel more drawn to providing care, because they feel their parents/parents-in-law would rather receive help from them or because there is no one else to provide help.

Wide gender differences in combining care for parents/parents-in-law with paid work

Some 600,000 women and almost 400,000 men combine helping their parents/parents-in-law with having a paid job. 85% of male helpers have a job and 72% of female carers. 75% of men who combine paid work with helping parents/parents-in-law are in full-time work, compared with 20% of female helpers (approximately 290,000 men and

120,000 women). This is because men (including those who do not provide informal care) work full-time much more often than women.

4% of all women aged 18-64 years combine looking after young children with providing informal care to parents/parents-in-law. More women than men combine these tasks. In 2008, 195,000 women were combining their role as a mother of young children with providing informal care to their parents/parents-in-law, and a majority of them also had paid jobs. There were half as many men in this situation as women, and the majority of them, too, had jobs.

Men experience combining full-time work and care as a burden; women mainly have difficulty letting go

Men more often find combining a full-time job with caring for parents/parents-in-law to be a strain, and more often report conflicts at home and at work. This may be because men work more hours per week. They may have a different type of work or work in an environment where providing informal care is less accepted. Women do not experience a high burden more often than men, but do have difficulty letting go of the care for their parents/parents-in-law. Women mention positive experiences slightly more often than men, such as deriving pleasure from providing help.

Literatuur

- Abma, Tineke (2014). *Transitie tussen droom en realiteit in de levens van vrouwen* (lezing Vrouwenpodium 2010-2020, 8 september 2014). Den Haag: Vrouwenpodium.
- Atria (2014). *De nieuwe mantelzorger v/m. Bouwstenen voor een gendersensitief mantelzorgbeleid*. Amsterdam: Atria, Kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis.
- Boer, Alice de, en Saskia Keuzenkamp (2009). *Vrouwen, mannen en mantelzorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, Alice de, en Mirjam de Klerk (2006). Wat doen oudere mannen en vrouwen aan informele zorg? In: ? *Altijd een antwoord. scp-Nieuwjaarsuitgave 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cloïn, Mariëlle (red.) (2013). *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cloïn, Mariëlle, Marjon Schols en Andries van den Broek (2010). *Tijd op orde? Een analyse van de tijdsorde vanuit het perspectief van de burger*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Cloïn M., F. Bucx, A. de Boer en D. Oudijk (2011). Zorgen voor elkaar. In: Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Mariëlle Cloïn en Evert Pommer (red.), *De sociale staat van Nederland 2011* (p. 79-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dautzenberg, Maaïke (2000). *Daughters caring for elderly parents* (proefschrift). Maastricht: Universitaire Pers Maastricht.
- Doorne-Huiskes, A. van, P. Dykstra en J.J. Schippers (2004). Mantelzorg in de (tijds)klem. In: *Sociale Wetenschappen*, jg. 47, p.. 27-48.
- Duin, C. van, en J. Garssen (2010). *Bevolkingsprognose 2010-2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dykstra, Pearl A. en Tineke Fokkema (2007). Persoonlijke zorgnormen; bereidheid te geven en te ontvangen. In: Alice de Boer (red.), *Toekomstverkenning informele zorg* (p. 122-142). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dykstra, Pearl A. en Aafke E. Komter (2006). Structural characteristics of Dutch kin networks. In: Pearl A. Dykstra, Matthijs Kalmijn, Trudie C.M. Knijn, Aafke E. Komter, Aart C. Liefbroer en Clara H. Mulder (red.), *Family solidarity in the Netherlands* (p. 21-43). Amsterdam: Dutch University Press.
- Dykstra, Pearl A. en Anne van Putten (2010). Mantelzorgende mannen: een kwestie van moeten, kunnen of willen. In: *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen (TSG)*, jg. 88, nr. 6, p. 320-328.
- Finch, J. (1989). *Family obligations and social change*. Cambridge UK: Policy Press.
- Finch, J. en J. Mason (1991). Obligations of kinship in contemporary Britain: is there normative agreement? In: *The British Journal of Sociology*, jg. 42, nr. 3, p. 345-367.
- Fisher, B. en J. Tronto (1990). Towards a feminist theory of caring. In: E. Abel en M. Nelson (red.), *Circles of care. Work and identity in woman's lives* (p. 35-62). New York: State University of New York Press.
- Forssén, Annika S.K., Gunilla Carlstedt en Christina M. Mörtberg (2005). Compulsive Sensitivity – A Consequence of Caring: A Qualitative Investigation Into Women Carer's Difficulties in Limiting Their Labours. In: *Health Care for Women International*, jg. 26, nr. 8, p. 652-671.
- Gaalen, Ruben van, en Ingeborg Deerenberg (2014). *Meer AOW-ers maar woningdelen van AOW-ers met volwassen kinderen blijft gelijk*. Geraadpleegd 5 januari 2015 via <http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4088-wm.htm>.
- Ganong, L.H. en M. Coleman (1999). *Changing families, changing responsibilities: family obligations. Following divorce and remarriage*. Londen: Psychology Press.
- Josten, Edith en Alice de Boer (2015). *Concurrentie mantelzorg en betaald werk. Gegevens over 1996-2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Klerk, Mirjam de, Alice de Boer, Sjoerd Kooiker, Inger Plaisier en Peggy Schyns (2014). *Hulp geboden. Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van (meer) informele hulp*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Meester, Edith de, en Saskia Keuzenkamp (2011). *Verlof vragen. De behoefte aan en het gebruik van verlofregelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Merens, Ans en Marion van den Brakel (red.) (2014). *Emancipatiemonitor 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- NVR (2014). *Brief over decentralisatie van beleid en de gevolgen voor vrouwen* (kenmerk 14/33/DG/LW). Den Haag: Nederlandse Vrouwen Raad.
- Oudijk, Debbie, Alice de Boer, Isolde Woittiez, Joost Timmermans en Mirjam de Klerk (2010). *Mantelzorg uit de doeken. Een actueel beeld van het aantal mantelzorgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- PBL (2013). *Demografische ontwikkelingen 2010-2040. Ruimtelijke effecten en regionale diversiteit*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Plaisier, I., M.I. Broese van Groenou, en S. Keuzenkamp (2014). Combining work and informal care: the role of caring organizations. In: *Human Relations Management Journal*. DOI: 10.1111/1748-8583.12048.
- Portegijs, Wil en Mariëlle Cloïn (2012). Verdeling van onbetaalde arbeid tussen partners. In: Ans Merens, Marijke Hartgers en Marion van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2012* (p. 115-125). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, Wil, Mariëlle Cloïn, Saskia Keuzenkamp, Ans Merens en Eefje Steenvoorden (2008). *Verdeelde tijd; waarom vrouwen in deeltijd werken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Rosenthal, Carolyn J. (1985). Kinkeeping in the Familial Division of Labor. In: *Journal of Marriage and the Family*, jg. 47, nr. 4, p. 965-974.
- Schnabel, Paul (2003). *Nationale Mantelzorglezing: Haalt de mantelzorg 2020? Bunnik*: LOT, Vereniging van Mantelzorgers, Expertisecentrum Informele Zorg.
- Sman, Femke van der, Marjolein Korvorst, Mariëlle Cloïn en Ans Merens (2014). De combinatie van betaalde arbeid en zorgtaken. In: Ans Merens en Marion van den Brakel (red.) (2014), *Emancipatiemonitor 2014* (p. 86-110). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Timmermans, J.M. (red.) (2003). *Mantelzorg; over de hulp van en aan mantelzorgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- TK (2012/2013). *Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid 2013-2016*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012/2013, 30420, nr. 180.
- TK (2013/2014). *Modernisering voor verlof en arbeidstijden*. Brief van de minister van Sociale Zaken aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 18 december 2013. Tweede Kamer, vergaderjaar 2013/2014, 32855, nr. 15.
- TK (2014/2015). *Stemming modernisering regelingen voor verlof en arbeidstijden*. Handelingen 2014-2015. Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/2015, nr. 13, item 21.
- Tolkacheva, N. (2011). *Sharing the care of older parents* (proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit (vu).
- Verbakel, Ellen (2014). Toenemende publieke steun voor meer eigen verantwoordelijkheid in de zorg. In: *Bestuurswetenschappen* jg. 68, nr. 3, p. 5-23.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het scp: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociaal en Cultureel Rapporten

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008. ISBN 978 90 377 0368-9

Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije, Cok Vrooman (red.). ISBN 978 90 377 0623 9

Verschil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014. Cok Vrooman, Mérove Gijsberts, Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0724 3

SCP-publicaties 2014

- 2014-1 *Kansen voor vakmanschap in het mbo. Een verkenning (2014).* Monique Turkenburg m.m.v. Lenie van den Bulk (CED-groep) en Ria Vogels (SCP). ISBN 978 90 377 0637 6
- 2014-2 *Jaarrapport integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt (2014).* Willem Huijnk, Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0697 0
- 2014-3 *Ervaren discriminatie in Nederland (2013).* Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0672 7 (elektronische publicatie)
- 2014-4 *Samenvatting en conclusies van Sterke steden, gemengde wijken (2014).* Jeanet Kullberg, Matthieu Permentier, m.m.v. Emily Miltenburg. ISBN 978 90 377 0696 3 (elektronische publicatie)
- 2014-5 *Perceived discrimination in the Netherlands (2014).* Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0699 4 (elektronische publicatie)
- 2014-6 *De Wmo-uitgaven van gemeenten in 2010 (2014).* Barbara Wapstra, Lieke Salomé en Nelleke Koppelman. ISBN 978 90 377 0698 7 (elektronische publicatie)
- 2014-7 *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie (2014).* Pepijn van Houwelingen, Anita Boele, Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0635 2

- 2014-8 *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (2014). Annet Tiessen-Raaphorst (red.), Remko van den Dool en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0700 7
- 2014-9 *Who cares in Europe. A comparison of long-term care for the over-50s in sixteen European countries* (2014). Debbie Verbeek-Oudijk, Isolde Woittiez, Evelien Eggink en Lisa Putman. ISBN 978 90 3770 681 9 (elektronische publicatie)
- 2014-10 *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0636 9
- 2014-11 *Replicatie van het meetinstrument voor sociale uitsluiting* (2014). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0674 1 (elektronische publicatie)
- 2014-12 *Vraag naar arbeid 2013* (2014). Patricia van Echtelt, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0707 6
- 2014-13 *De Wmo in beweging; Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaïke den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0706 9
- 2014-14 *Anders in de klas. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Freek Bucx en Femke van der Sman. ISBN 978 90 377 0703 8
- 2014-15 *Leven met intersekse/DSD. Een verkennend onderzoek naar de leefsituatie van personen met intersekse/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0705 2 (elektronische publicatie)
- 2014-16 *Leergeld. Veranderingen in de financiële positie van het voortgezet onderwijs en verschillen tussen besturen* (2014). Lex Herweijer, Evelien Eggink, Evert Pommer, Jedid-Jah Jonker, m.m.v. Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0708 3
- 2014-17 *Verdelen op niveaus. Een multiniveaumodel voor de verdeling van het inkomensdeel van de Participatiewet over gemeenten* (2014). Arjan Soede en Maroesjka Versantvoort. ISBN 978 90 377 0711 3 (elektronische publicatie)
- 2014-18 *De Wmo in beweging. Beknopte samenvatting. Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaïke den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0712 0
- 2014-19 *Anders in de klas. Journalistieke samenvatting. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Karolien Bais, Freek Bucx, Femke van der Sman, m.m.v. Charlotte Jalvingh. ISBN 978 90 377 0713 7 (elektronische publicatie)
- 2014-20 *Rijk geschakeerd. Op weg naar de participatiesamenleving* (2014). Kim Putters. ISBN 978 90 377 0715 1
- 2014-21 *Ouderenmishandeling. Advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties* (2014). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0716 8 (elektronische publicatie)
- 2014-22 *Huwelijksmigratie in Nederland. Achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten* (2014). Leen Sterckx, Jaco Dagevos, Willem Huijnk, Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0702 1

- 2014-23 *Living with intersexe/DSD. An exploratory study of the social situation of persons with intersexe/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0717 5.
- 2014-24 *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland. Een verkenning van hun leefsituatie* (2014). Ria Vogels, Mérove Gijsberts en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0719 9 (elektronische publicatie)
- 2014-25 *Krimp in de kinderopvang. Ouders over kinderopvang en werk* (2014). Wil Portegijs, Mariëlle Cloïn en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0718 2.
- 2014-26 *Op zoek naar bewijs II. Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen* (2014). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Andries van den Broek, Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0720 5 (elektronische publicatie)
- 2014-27 *Hulp geboden. Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van (meer) informele hulp* (2014). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Sjoerd Kooiker, Inger Plaisier, Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0721 2
- 2014-28 *Dichtbij huis. Lokale binding en inzet van dorpsbewoners* (2015). Lotte Vermeij, m.m.v. Anja Steenbekkers. ISBN 978 90 377 0722 9
- 2014-29 *Burn-out : verbanden tussen emotionele uitputting, arbeidsmarktpositie en Het Nieuwe Werken* (2014). Patricia van Echtelt (red.). ISBN 978 90 377 0723 6 (elektronische publicatie)
- 2014-30 *Bevrijd of beklemd? Werk, inhuur, inkomen en welbevinden van zzp'ers.* (2014). Edith Josten, Jan Dirk Vlasblom, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0710 6 (elektronische publicatie)
- 2014-31 *Natuur en Cultuur. Een vergelijkende verkenning van betrokkenheid en beleid* (2014). Anja Steenbekkers en Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0726 7 (elektronische publicatie)
- 2014-32 *De acceptatie van homoseksualiteit door etnische en religieuze groepen in Nederland* (2014). Willem Huijnk. ISBN 978 90 377 0704 5
- 2014-33 *Verskil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (2014). Cok Vrooman, Mérove Gijsberts, Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0724 3
- 2014-34 *Verenigd in verandering. Grote maatschappelijke organisaties en ontwikkelingen in de Nederlandse civil society* (2014). Hanneke Posthumus, Josje den Ridder en Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0725 0
- 2014-35 *Jongeren en seksuele oriëntatie. Ervaringen van en opvattingen over lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele jongeren* (2015). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0727 4
- 2014-36 *Zorg beter begrepen. Verklaringen voor de groeiende vraag naar zorg voor mensen met een verstandelijke beperking* (2014). Isolde Woittiez, Lisa Putman, Evelien Eggink en Michiel Ras. ISBN 978 90 377 0729 8
- 2014-37 *Emancipatiemonitor 2014* (2014). Ans Merens (scp), Marion van den Brakel (cbs) (red.). ISBN 978 90 377 0728 1
- 2014-38 *Aan het werk vanuit een bijstands- of werkloosheidsuitkering* (2014). Karin Wittebrood en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0733 5 (elektronische publicatie)
- 2014-39 *Armoedesignalement 2014* (2014). ISBN 978 90 377 0730 4

- 2014-40 *Kostenverschillen in de jeugdzorg. Een verklaring van verschillen in kosten tussen gemeenten* (2014). Michiel Ras, Evert Pommer, Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0554 6 (elektronische publicatie)
- 2014-41 *De hoofdzaken van het Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (2014). Cok Vrooman, Mérove Gijsberts en Jeroen Boelhouwer. Journalistieke samenvatting door Karolien Bais. ISBN 978 90 377 0692 5
- 2014-43 *Culturele activiteiten in 2012: bezoek, beoefening en steun* (Het culturele draagvlak, deel 13) (2014). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0736 6 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2015

- 2015-1 *Rapportage sport 2014* (2015). Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978 90 377 0731 1
- 2015-2 *Media:Tijd in beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie* (Het culturele draagvlak, deel 14) (2015). Nathalie Sonck, Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0732 8
- 2015-3 *Aanbod van arbeid 2014. Arbeidsdeelname, flexibilisering en duurzame inzetbaarheid.* (2015). Jan Dirk Vlasblom, Patricia van Echtelt, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0595 9
- 2015-4 *Zicht op zorggebruik. Ontwikkelingen in het gebruik van huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging en verpleging tussen 2004 en 2011* (2015). Inger Plaisier, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0641 3
- 2015-6 *Maten voor gemeenten. Prestaties en uitgaven van de lokale overheid in de periode 2007-2012* (2015). Evert Pommer, Ingrid Ooms, Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0738 0
- 2015-7 *Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk* (2015). Edith Josten, Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0550 8
- 2015-8 *Langer in Nederland. Ontwikkelingen in de leefsituatie van migranten uit Polen en Bulgarije in de eerste jaren na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP), Marcel Lubbers (Radboud Universiteit). ISBN 978 90 377 0571 3
- 2015-9 *Gisteren vandaag. Erfgoedbelangstelling en erfgoedbeoefening* (Het culturele draagvlak, deel 15) (2015). Andries van den Broek, Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0665 9
- 2015-10 *Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders* (2015). Alice de Boer, Mirjam de Klerk, Ans Merens. ISBN 978 90 377 0745 8 (elektronische publicatie)
- 2014-11 *Jeugdzorg: verschil tussen budget en contract. Een voorbeeld uit de regio* (2015). Evert Pommer, Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0737 3 (elektronische publicatie)
- 2015-12 *Wel trouwen, niet zoenen. De houding van de Nederlandse bevolking tegenover lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen 2015* (2015). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0742 7

Overige publicaties

Burgerperspectieven 2014 | 1 (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0701 4

Burgerperspectieven 2014 | 2 (2014). Lonneke van Noije, Josje den Ridder, Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0714 4

Burgerperspectieven 2014 | 3 (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder, m.m.v. René Gude. ISBN 978 90 377 0653 6

Burgerperspectieven 2014 | 4 (2014). Josje den Ridder, Maaïke den Draak, Pepijn van Houwelingen en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0735 9

Burgerperspectieven 2015 | 1 (2015). Paul Dekker, Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0740 3

Gescheiden werelden? (2014). Mark Bovens, Paul Dekker en Will Tiemeijer (red.).

ISBN 978 90 377 0734 2.

Gezamenlijke uitgave van het SCP en de WRR.